

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.2.28>

ДАНЬШИН М.В., ОПАНАСЕНКО Н.О., ЛАВРІНЕНКО Д.В.

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ****ACTUAL ISSUES OF COUNTERACTION TERRORISM AS A PRIORITY DIRECTION
FOR ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE**

У статті розглянуто актуальні тенденції трансформації характеру терористичної загрози в Україні та світі, а саме з'ясовується її сутність в історичному вимірі, сучасні особливості та характерні риси, а також нові потенційні напрями терористичної діяльності в аспекті її протидії та забезпечення національної безпеки. Визначено, що важливою особливістю сучасного тероризму стає видозміна й удосконалення його форм та методів, а розвиток інформаційно-комунікаційних технологій значно підвищує можливості злочинної діяльності терористичних організацій, забезпечуючи тим самим високий рівень організації та планування терористичних актів. Терористична діяльність в сучасних умовах характеризується невід'ємністю від глобалізаційних процесів, що використовуються терористичними структурами для найбільшого поширення своєї ідеології у міжконтинентальному масштабі, зрощуванням терористичних формувань із загальнокримінальною організованою злочинністю, насамперед з угрупованнями, що спеціалізуються на торгівлі людьми та людськими органами, наркотичними засобами і зброєю, застосуванням новітніх, а часом і секретних засобів озброєння та зв'язку, спеціальної тактики злочинних дій, поєднаної з високим рівнем ідеологічної, психологічної і бойової підготовки учасників терористичних формувань та їх безпосереднім фінансуванням з боку країн ворожих держав, що включає не лише забезпечення таких структур відповідними фінансовими та матеріальними ресурсами, необхідними для вчинення конкретних актів тероризму як таких, а й їх тривале організаційне забезпечення. Зазначається, що особливий вплив на поширення терористичних проявів здійснюють засоби масової інформації, які культивують насильство, відображаючи не лише самі факти актів тероризму, а й певні ідеологічні та політичні уподобання терористів, що може сприяти збільшенню кількості їх прибічників. Поряд із цим, традиційні ЗМІ поступово замінюються більш сучасними інформаційними ресурсами, які використовують можливості інтернет-технологій, що, своєю чергою, впливає і на удосконалення терористами засобів ведення злочинної діяльності. У цьому аспекті акцентується особлива увага на такій новій формі прояву терористичної діяльності, як кібертероризм, тобто використанні кібернетичного простору для нападу на комп'ютерні та/або телекомунікаційні мережі та порушення функціонування об'єктів критичної інфраструктури.

Ключові слова: *тероризм, терористична діяльність, протидія, кібертероризм, міжнародне співробітництво, національна безпека.*

© ДАНЬШИН М.В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Національної безпеки та правової роботи (Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

© ОПАНАСЕНКО Н.О. – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права Національної безпеки та правової роботи (Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого)

© ЛАВРІНЕНКО Д.В. – аспірант (Національний науковий центр «Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокарусса» Міністерства юстиції України)

The article examines current trends in the transformation of the nature of the terrorist threat in Ukraine and the world, namely, its essence in a historical dimension, modern features and characteristic features, as well as new potential directions of terrorist activity in the aspect of countering it and ensuring national security. It was determined that an important feature of modern terrorism is the modification and improvement of its forms and methods, and the development of information and communication technologies significantly increases the possibilities of criminal activity of terrorist organizations, thereby ensuring a high level of organization and planning of terrorist acts. Terrorist activity in modern conditions is characterized by the inseparability of globalization processes used by terrorist structures for the greatest spread of their ideology on an intercontinental scale, the fusion of terrorist formations with general criminal organized crime, primarily with groups specializing in trafficking in people and human organs, narcotics and weapons, the use of the latest and sometimes secret means of weapons and communication, special tactics of criminal actions, combined with a high level of ideological, psychological and combat training of members of terrorist formations and their direct financing by the countries of enemy states, which includes not only the provision of such structures with appropriate financial and material resources necessary for committing specific acts of terrorism as such, as well as their long-term organizational support. It is noted that the mass media, which cultivate violence, have a special influence on the spread of terrorist manifestations, reflecting not only the facts of acts of terrorism, but also certain ideological and political preferences of terrorists, which can contribute to an increase in the number of their supporters. Along with this, traditional mass media are gradually replaced by more modern information resources that use the capabilities of Internet technologies, which, in turn, affects the improvement of the means of conducting criminal activities by terrorists. In this aspect, special attention is focused on such a new form of manifestation of terrorist activity as cyber terrorism, i.e. the use of cyberspace to attack computer and/or telecommunication networks and disrupt the functioning of critical infrastructure facilities.

Key words: *terrorism, terrorist activities, countermeasures, cyber terrorism, international cooperation, national security.*

Вступ. Боротьбу з тероризмом визначено одним із пріоритетних напрямів діяльності ООН та інших міжнародних організацій. Діяльність терористичних організацій становить загрозу не лише національним інтересам, а й безпеці всього світу. Тероризм сьогодні видозмінюється, як за своїми цілями (стає багатоцільовим), так і за формами та методами. Він передбачає вплив не тільки політичний, а й направлений на руйнування національних, релігійних основ держави, суспільства, тощо. Останні статистичні дані свідчать про існування приблизно тисячі груп і організацій, що використовують у своїй діяльності залякування населення та захоплення влади [1, с. 4]. Тож досягнення кожної держави у створенні ефективних та симетричних механізмів захисту від терористичних викликів та загроз на власній території є безумовним та вагомим внеском у спільну справу стримування терористичної діяльності для всієї міжнародної спільноти та забезпечення національної безпеки нашої держави зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню загальних теоретичних проблем та організаційно-тактичних засад протидії тероризму, а також окремих криміналістичних аспектів розслідування злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, присвячені наукові праці Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, Т.В. Варфоломєєвої, А.Ф. Волобуєва, В.К. Гришука, М.В. Даньшина, В.П.Ємельянова, В.А. Журавля, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, В.С. Коновалової, В.В. Крутова, В.Н. Кубальського, М.О. Ленка, В.А. Ліпкана, В.В. Літвіна, Р.В. Мукоїда, М.А. Погорецького, В.Ю. Попова, М.В. Салтєвського, Г.В. Скуби, В.Ю. Шепітька та інших учених.

Постановка завдання – дослідження історичних витоків, характерних рис та ознак, а також нових потенційних напрямів терористичної діяльності в сучасних умовах її протидії та забезпечення національної безпеки.

Результати дослідження. Щоб розробити та впровадити ефективні заходи протидії тероризму слід мати уявлення про це явище, його природу та характерні риси проявів. За своїм походженням латинський термін «terror» означає «страх, жах», найгострішу форму боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення.

Тероризмом є здійснювання, застосування терору; діяльність і тактика терористів [2, с. 93–94]. У 1978 році А. Бернард у статті «Стратегія тероризму» дав таке визначення терору: «Терор являє собою насильство і залякування, що використовується свідомо більш сильною стороною по відношенню до більш слабкої сторони; тероризм – це насильство і залякування, яке використовує більш слабка сторона по відношенню до більш сильної» [3, с. 23].

Тероризм як соціально-політичне явище сягає своїм корінням глибокої давнини. Спочатку терор був майже виключно індивідуальним феноменом. Головним було ліквідувати якусь конкретну особу. Це було просте фізичне знищення політичного противника, за яким зазвичай навіть не стояло спеціальної мети надання страхітливого впливу на свідомість і психологію мас. Індивідуальний терор служив звичайним інструментом політичної боротьби – крайнім засобом усунути більш сильного і могутнього політичного опонента або суперника [4, с. 6]. Походження масового терору пов'язують з Великою Французькою революцією, що супроводжувалася кривавою розправою буржуазії, яка прагнула влади над своїми противниками, а потім братовбивчим терором проти її керівників. Зведений у ранг державної політики, терор використовувався як засіб управління суспільством і придушення політичного противника, про що свідчать методи управління, і зокрема упокорення численних повстань рабів і населення [5].

Після Другої світової війни дії терористів дещо змінилися. Їх витіснили так звані конфлікти малої інтенсивності – війна в Кореї, у В'єтнамі. Терористичні групи стали частиною партизанського руху або армійських підрозділів. Так, наприклад, було з єврейськими терористичними групами, які з початком громадянської війни в Палестині й вторгненням арабських військ увійшли до складу ізраїльської армії. Але на початку 70-х років ХХ століття тероризм вийшов на світову арену як загальнолюдська катастрофа. Глобалізація призвела до розширення географії терористичних актів, вони почали набувати системного характеру, а терористичні угруповання почали синхронізувати свої дії [6, с. 333].

У цей час починає розвиватись такий якісно новий феномен як міжнародний тероризм, новим витком якого стали трагічні події 11 вересня 2001 року на території США. Як слушно зауважують дослідники, сучасному міжнародному тероризму притаманні нові риси: відбувається формування глобальних терористичних мереж і керівних центрів, що здійснюють підготовку терористичних актів і координацію дій окремих виконавців; створюються інфраструктура терористичних угруповань, зокрема інфраструктура фінансування акцій, що проводяться; існує тенденція до проведення масштабних акцій, що набувають характеру диверсійно-терористичної війни, з метою створення атмосфери загального страху, збудження антиурядових настроїв в суспільстві для успішної боротьби за вплив і владу; активізується проникнення терористів та їх посібників у державні та громадські структури [7; 8; 9; 10].

Терористична діяльність в сучасних умовах характеризується використанням новітніх, а часом і секретних засобів озброєння та зв'язку, застосуванням спеціальної тактики злочинних дій, поєднаної з високим рівнем ідеологічної, психологічної і бойової підготовки учасників терористичних формувань та їх безпосереднім фінансуванням з боку країн ворожих держав, що включає не лише забезпечення таких структур відповідними фінансовими та матеріальними ресурсами, необхідними для вчинення конкретних актів тероризму як таких, а й їх тривале організаційне забезпечення, зокрема залучення значних коштів для здійснення пропагування як засобу насадження власної ідеології, кадрового забезпечення терористичних організацій, вербування та навчання їх нових членів. З метою реалізації терористичного задуму злочинцями також здійснюється підтримка різного роду антиурядових і сепаратистських рухів, діяльність яких спрямовується на навмисну дестабілізацію суспільно-політичної обстановки в середині країни, підрив державної влади та просування власних кандидатів на ключові посади в державні органи задля подальшого ослаблення політичних противників та захоплення усєї влади.

Важливою особливістю сучасного тероризму стає трансформація й удосконалення його форм та методів. Якщо на етапі свого зародження терористичні акти виконувалися здебільшого у якості одиничних замахів на політичних супротивників з метою фізичного знищення останніх, наразі терористичні дії спрямовуються проти широкого кола осіб та державних об'єктів з метою досягнення відповідних ідеологічних, корисливих або ж політичних цілей, здійснюючи тим самим неабиякий психологічний вплив на великі маси людей та соціальні процеси у суспільстві, а також політичну систему держави та її соціально-економічну діяльність, одночасно завдаючи значних економічних збитків. Терористи в межах реалізації свого злочинного замаху все частіше намагаються використовувати різні тактики партизанської боротьби, мережових бойових дій та диверсійних операцій, вдаються до погроз застосування біологічної, хімічної, ядерної та інших

видів зброї масового ураження (інфразвукової, променевої, сейсмічної тощо). При цьому значна увага приділяється добору якісного складу терористичного формування з урахуванням професійних навичок його учасників, створенню найбільш сприятливих умов щодо забезпечення конспіративності підготовлюваних і здійснюваних ними злочинів. Крім того, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій значно підвищує можливості розвідувальної діяльності терористичних організацій, забезпечуючи тим самим високий рівень організації та планування терористичних актів.

Сучасний тероризм є невід'ємним від глобалізаційних процесів, що використовуються терористичними структурами для пропаганди і поширення своєї ідеології на території багатьох держав, проникнення міжнародних терористичних організацій та їх впливу в окремі регіони країни. На думку американського соціолога та політолога І.М. Валлерстайна, причини тероризму в глобалізованому світі значною мірою пов'язані з диспропорцією міжнародного розподілу капіталу та глобалізацією бідності в країнах периферії, що призводить до розширення соціальної бази тероризму [11]. Новим тереном для виникнення та розповсюдження міжнародного тероризму стають проблеми нелегальної міграції та таборів біженців, які утворюють своєрідний осередок ісламізму, що може активізуватися в будь-який час та вплинути на формування нових викликів та загроз на європейському континенті в цілому. Це особливо актуально сьогодні, коли поширення набуває продаж біженцями неповнолітніх осіб представникам кримінальних спільнот, у подальшому світогляд яких формується на насильстві та підтриманні насаджених членами криміналітету ідей радикалізації.

Особливий вплив на поширення терористичних проявів здійснюють засоби масової інформації, які культивують насильство, відображаючи не лише самі факти актів тероризму, а й певні ідеологічні та політичні уподобання терористів, що може сприяти збільшенню кількості їх прибічників. З урахуванням сучасних методів висвітлення подій та інформації ЗМІ використовуються терористами для пропагування власних переконань та насильницьких способів досягнення цілей. У цьому аспекті слід говорити про те, що можливості ЗМІ виступають одним із засобів інформаційної війни терористів. Демонстрація терористичної діяльності в режимі реального часу значно посилює створення обстановки страху та залякування населення, що справляє свого роду морально-психологічний ефект терористичного прояву, а отже збільшує ефективність реалізації самих терористичних намірів.

Поряд із цим, традиційні ЗМІ поступово замінюються більш сучасними інформаційними ресурсами, які використовують можливості інтернет-технологій, що, своєю чергою, впливає і на удосконалення терористами засобів ведення злочинної діяльності. Так, використовуючи соціальні мережі та збираючи інформацію, що міститься в профілях користувачів, вербувальники терористичних організацій відтворюють повний психологічний портрет конкретних осіб та підбирають потенційних виконавців терористичних акцій, пропагуючи нетерпимість до різних соціальних груп або ідеологічних переконань. Внаслідок цілеспрямованої психологічної обробки, поєднаної з ідеологічним впливом на таких осіб, відбувається підміна життєвих цінностей та особистісних установок людини, спрямована на виправдання насильницької практики терористичних формувань шляхом штучного ототожнення способів та мети їх діяльності із мотивами боротьби за справедливість, правомірною діяльністю щодо захисту прав і свобод людини і громадянина тощо. Здебільшого такому впливу можуть піддаватися неповнолітні та особи молодого віку, які зазнають різнопланових соціальних протиріч сучасного світу, особливо якщо такі особи тривалий час перебувають у депресивному стані та зазнають складних матеріальних труднощів. Також члени терористичних структур нерідко використовують соціальні мережі та тематичні групи екстремістського напрямку для координації дій під час підготовки терористичних актів, передачі конкретних інструкцій своїм прихильникам, тим самим забезпечуючи власну анонімність за допомогою сучасних програмних засобів (програм шифрування та анонізації трафіку) та реалізацію злочинних намірів на безпечній від об'єкта терористичного замаху відстані.

Якщо говорити про сучасні форми тероризму у цьому напрямі, варто окремо зупинитися на такому його новому прояві, як кібертероризм, тобто використанні кібернетичного простору з метою нападу на комп'ютерні та/або телекомунікаційні мережі. Вперше термін «кібертероризм» ужив старший науковий співробітник Каліфорнійського інституту безпеки та розвідки (Institute for Security and Intelligence) Баррі Коллін в 1980 [12]. Згодом, спеціальний агент ФБР Марк Поллітт ввів у обіг новий юридичний термін, запропонувавши вважати кібертероризмом будь-яку «навмисну, політично мотивовану атаку на інформацію, комп'ютерні системи, програми та дані, що призводять до насильства щодо невійськових цілей, груп населення або таємних

агентів» [13]. В сучасних умовах в кібернетичному просторі можуть бути використані різні прийоми тероризму: виведення з ладу обладнання та програмного забезпечення з метою порушення або уповільнення функціонування об'єктів критичної інфраструктури; поширення комп'ютерних вірусів, які модифікують та знищують інформацію, що складає державну таємницю або інший вид конфіденційної інформації; злом комп'ютерних систем та отримання доступу до банківської, військової або іншої закритої інформації, здійснення витоку такої інформації у відкритий доступ; проведення інформаційно-психологічного впливу на широку аудиторію з метою шантажу, створення паніки та дестабілізації соціально-політичної обстановки у державі. Щоб досягти бажаних цілей, кібертерористи застосовують спеціальне та шкідливе програмне забезпечення, що використовується для злому комп'ютерних систем та отримання контролю над віддаленою (локальною) інформаційною системою. Для забезпечення неможливості своєї ідентифікації та викриття злочинцями використовують ботнети, які дозволяють дистанційно впроваджувати різноманітні шкідливі програми та керувати зараженими комп'ютерними мережами без відома їх користувачів за мінімальними фінансовими затратами.

Терористичний акт із використанням високих технологій (кібертеракт) відрізняється від інших форм впливу на кіберпростір, насамперед своїми цілями, які передбачають вплив на посадових осіб державних органів, тобто залишаються властивими у першу чергу політичному терористичному прояву, у той час як мотивація звичайних кібератак переважно має корисливі спонукання. При цьому характерним є те, що метою кібертерористів може бути не лише безпосередній напад на об'єкти терористичного замаху, а й використання кібернетичного простору для посилення впливу деяких інших фізичних загроз або актів тероризму.

Висновки. З огляду на викладене вище, зазначимо, що сучасний тероризм належить до транснаціональних злочинів, що зачіпає інтереси не лише окремих держав, а й всієї міжнародної спільноти та свідчить про розмивання кордонів між міжнародним і внутрішнім тероризмом. В історичному аспекті свого розвитку він є якісно новим феноменом, який відрізняється від своїх попередніх аналогів. Характерними в сучасних умовах стають: трансформація й удосконалення форм та методів терористичної діяльності, використання новітніх, а часом і секретних засобів військово-технічної оснащеності; високий рівень підготовки учасників найбільш небезпечних терористичних угруповань, у тому числі із залученням у якості терористів найманців, які мають великий досвід участі в різних збройних конфліктах та безпосереднє фінансування своєї терористичної діяльності з-за кордону; пропагування власних переконань та насильницьких способів досягнення цілей за допомогою засобів масової інформації та сучасних інформаційних технологій; зрощування терористичних формувань із загальнокримінальною організованою злочинністю, насамперед з угрупованнями, що спеціалізуються на торгівлі людьми та людськими органами, наркотичними засобами і зброєю; використання терористичними структурами глобалізаційних процесів для найбільшого поширення своєї ідеології у міжконтинентальному масштабі. До нових потенційних напрямів терористичної діяльності слід віднести використання кібернетичного простору для нападу на комп'ютерні системи та загрозу використання наднебезпечних властивостей ядерної зброї, ядерних матеріалів, радіоактивних речовин та іншої зброї масового знищення в цілях досягнення окремих політичних, військових, економічних та інших цілей терористичних структур і навіть деяких держав, в яких діють диктаторські режими та які незаконним та насильницьким шляхом намагаються встановити контроль над окремими територіями, багатими на енергоносії та природні ресурси, здійснити перерозподіл сфер впливу та фінансових потоків на міжнародній арені та отримати інші, вигідні для себе політичні наслідки.

Список використаних джерел:

1. Ризики тероризму та сепаратизму (2017), Державна служба фінансового моніторингу України. URL: https://fii.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/2017%2012%2028_Tipolog_2017_terror.pdf (Дата звернення: 03.05.2022).
2. Словник української мови: в 11 т.: Т. 10; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1979. 658 с. URL: <http://sum.in.ua/p/10/93/2> (дата звернення: 24.04.2019).
3. Бернард А. Стратегія тероризму. Варшава, 1978. 221 с.
4. Марьин М.И., Касперович Ю.Г. Психологическое обеспечение антитеррористической деятельности: учебное пособие. Москва: Академия, 2007. 208 с.
5. Раззаков Ф. Век террора: хроника покушений. Москва: Эксмо, 1997. 564 с.

6. Маделик С.М. Історичні витоки та еволюція тероризму. *Проблеми міжнародних відносин*, 2010. № 1. С. 327–339.
7. Гончаренко О. Превентивні асиметричні стратегії в регіональних конфліктах та боротьбі з міжнародним тероризмом. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм*. 2012. Т. 1. № 1–2. С. 91–97.
8. Мюнклер Х. Тероризм сьогодні. Война стає асиметричною. *International Politic*. 2004. № 1. Р. 27–31.
9. Insurgents, terrorists, and militants: The warriors of contemporary combat / [H. Shultz, Jr. Richard, J.A. Dew]. Columbia : Columbia University press, 2006. 328 p.
10. Мартусенко І.В., Світлак І.І., Світлак В.І. Глобальний тероризм як форма прояву асиметричних конфліктів у міжнародних відносинах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 19. С. 33–39.
11. Валлерстайн И. После либерализма: под ред. Б. Ю. Кагарлицкого; пер. с англ. Москва: Эдиториал УРСС, 2003. 256 с.
12. Collin B. The Future of Cyberterrorism. *Crime & Justice International Journal*. 1997. Vol. 13. P. 23–26.
13. Mark M. Pollitt. “A Cyberterrorism Fact or Fancy?”, Proceedings of the 20th National Information Systems Security Conference, 1997, pp. 285–289.

УДК 343.197:341:24

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.2.29>

КАПЛІНА О.В.

ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ У ФОКУСІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

MILITARY JUSTICE IN THE FOCUS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

У статті авторка порушує актуальні для сучасної правозастосовної практики та вітчизняної правничої науки питання про необхідність перегляду системи судустрою за рахунок створення військових судів. Така теза обумовлюється непередбачуваними реаліями сьогодення, які докорінно змінили ліберальні ідеї мирного часу стосовно непотрібності військової юстиції, змусили змінити пріоритети державної політики, по-іншому подивитися на кореляційні зв'язки військової юстиції та її ролі у забезпеченні законності, правопорядку, військової дисципліни в Збройних Силах України, та, разом з тим, захисту інтересів кожного військовослужбовця, що врешті-решт сприятиме Перемозі України над агресором, успішності захисту національних інтересів України. Як зазначає авторка, базовою тезою, покладеною у підґрунтя політичного рішення, яке згодом отримало формальні контури, була думка про те, що функціонування військових судів не узгоджується зі ст. 6 КЗПЛ. Втім таке твердження є поверхневим. Звернення до практики ЄСПЛ, в якій він переважно розглядав питання забезпечення права на справедливий суд у контексті передбачуваних порушень ст. 6 КЗПЛ військовими судами, дав можливість синтезувати ключові підходи, які можна враховувати при створенні в Україні військових судів, а саме, що КЗПЛ може бути застосована щодо військовослуж-

© КАПЛІНА О.В. – докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувачка кафедри кримінального процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). ORCID ID: 0000-0002-3654-673X